

İRAN MERKEZİ BÖLGESİ TÜRKLERİNDE AĞAÇ KÜLTÜ

TREE CULT AMONG THE TURKS OF THE MERKEZİ REGION OF IRAN

Faruk GÜN*-İhsan KASIMHANI**

ÖZ: Türk kültürü ve eski Türk inanışında tabiat kültleri içinde bulunan ve Orhun Abidelerinde kutsal yer su şeklinde geçen ağaç, kutsalların mekânı olması, evrenin merkezinde bulunması ve Türeyiş efsanelerine konu edilmesi nedenleriyle geçmişten günümüze Türk kültüründe önemli bir öge olarak varlığını sürdürmüştür. Ağaç kültürü, sadece Türk inanç sistemi ile Türk mitolojisindeki hususlarıyla değil, ölümsüzlüğü ve yeniden doğuşu simgelemesi, verimli oluşu ve kutsallığı yönleriyle insanlar üzerinde psikolojik tesirler bırakmıştır. Söz konusu etki, çeşitli memoratlar yoluyla günümüze de aktarılmıştır. Bu sebeple Türk coğrafyalarında olduğu gibi İran sahası Merkezi bölgesindeki Türkler arasında da uygulanan ritüel ve pratiklerle kült olma özelliğini sürdürmüştür. Araştırmada İran'ın Merkezi ilindeki ağaç kültürünün Türk dünyasıyla mukayesesi yapıldıktan sonra bölgedeki ağaçlar etrafında oluşan uygulama ve pratikler ile bölgede geçmişten günümüze kutsal kabul edilen ağaçlar ele alınacaktır. Araştırmada kullanılan veriler, 2019 yılında bölgedeki sözlü kaynaklardan derlenen folklorik malzemelerden oluşmaktadır. Araştırma, Merkezi bölgesinde hem önceki yıllarda varlığını belli bir süre korumuş ancak çeşitli nedenlerden dolayı kesilmiş, yakılmış ağaçlarla hem de bölgede hâlâ varlığını sürdüren ağaçlarla sınırlandırılmıştır. Bölgenin ağaç kültürüyle ilgili güncel bir bilginin bulunmaması, Merkezi bölgesinde konuyla ilgili bütüncül bir çalışmanın zaruretini doğurmuştur. Araştırma neticesinde Merkezi bölgesindeki Türkler arasında varlığını koruyan ağaç kültürünün farklı Türk coğrafyalarındaki ağaç kültürleri ile gerek fikrî yönde gerekse de pratik ve uygulamalar noktasında benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kült, Ağaç, Türk, İran, Merkezi.

ABSTRACT: Tree has remained a significant element of Turkish culture from the past to the present because it is the place of holiness, the center of the universe, and the subject of the myths of Derivation in Turkish culture and ancient Turkish beliefs. It is also mentioned in the Orkhon Monuments as a sacred land and sacred water. The cult of tree has left psychological effects on people not only with its aspects in the Turkish belief system and Turkish mythology but also with its symbolism of immortality and rebirth, fertility, and sacredness. This influence has been transferred to the present day through various memorials. For this reason, tree has been a cult with rituals and practices applied by the Turks in the Merkezi region of the Iranian field as well as in the Turkish territories. In the study, after comparing the tree cult in the Merkezi province of Iran with the Turkic world, the ritual practices (ceremonies) related to the sacred trees in the region from past to present will be discussed. The data used in the research consists of folkloric materials collected from oral sources in the region in 2019. The study is limited to both the trees

* Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Dil Hazırlık Bölümü / Bişkek-farukgun2009@hotmail.com (Orcid: 0000-0001-5755-5777)

** Bilim Uzmanı.-e.ghasemkhani@gmail.com (Orcid: 0000-0003-0685-2450)

in the Merkezi region that had existed for a certain period of time in the previous years but were cut down or burned for various reasons and the trees that still exist in the region. Lack of recent information on the tree cult of the region has created the necessity for a comprehensive study on the subject in the Merkezi region. As a result of this research, it has been revealed that the tree cult that preserves its existence among the Turks in the Merkezi region has similarities with the tree cults in other Turkish territories both in terms of ideas and practices.

Keywords: Cult, Tree, Turk, Iran, Merkezi.

Giriş

İnanç sistemleri, insanların hayatını şekillendirerek yaşam tarzına yön vermekte ve bu yolla o sisteme uygun bir hayat yaşamalarını sağlamaktadır. Eski Türk dininde tabiat kültürünün önemli öğeleri arasında dağ, taş, kaya, pınar, ağaç bulunmakta ve bu kültürlerin izlerinin yani sahiplerinin ruhları olduğuna inanılmaktadır. Ruh taşıdıklarına dair inanç, insanların düşünce dünyasında bu kültürlere saygı ile beraber korku duyulmasını ve ruhları memnun edecek çeşitli ritüeller gerçekleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Söz konusu kültürler, Orhun Abidelerinde *ıduk yir-sub* yani *kutsal yer su* adı altında toplanmaktadır¹.

Türk kültüründe ağaca halkın nazarında kutsallık atfedilmesinin kaynağında ağaçların mevsimlere bağlı olarak yenilenmesi, ölümsüzlüğü simgelemesi ve mukavemet gücüne sahip olması gibi özellikler bulunmaktadır². Ağacın “gölgesi, meyvesi, ateşi, hışırıtısı, renk güzelliği, çiçekleri, mevsimlere göre değişmesi, yaprakları veya kuru, durgun hali veya birden canlanması insanların daima ona karşı dikkatini, hayretini, ilgisini çekmiştir. Ağaçtan türlü faydalanış, işlerde kullanış, hatta ilaç için ona bağlanış, beşikten tabuta kadar oynadığı rol insanları ona doğru yöneltmiştir.” (Tanyu, 1976: 129). Bu hususların yanı sıra ağaca insanlar tarafından sadece bir kutsallık yüklenmemiş, “ağaçtan tezahür eden bir şeyden ötürü, onun ima ettiği ve delalet ettiği şeyden ötürü hürmet edilmiştir.” (Eliade, 2005: 317). Bu sebeple ağacı kutsal kabul edip yaşamın merkezine yerleştiren insanlar, birtakım isteklere ulaşmak için ağaçları başvurulan bir ziyaretgâh olarak düşünmüşlerdir.

Ağaç kültü, başta Türk mitoloji dünyasında ve eski Türk inancında olmak üzere birçok toplum ve inançta³, tanrıların oturduğu mekân olması⁴, evrenin merkezinde yer aldığına inanılması⁵ ve insan ile ağaç arasındaki

¹ Orhun Abidelerinde tabiat kültürleri olarak yer alan *ıduk yir-sub* için bkz. (Kafesoğlu, 1980: 42-46; Tekin, 1998).

² Ayrıntılı bilgi için bkz. (Eliade, 1991: 125-129).

³ Geçmişten günümüze birçok topluluk ve inançtaki ağaç kültü için bkz. (Ergun, 2004: 82-144; Frazer, 2004a: 143-166; Frazer, 2004b: 57-110; Eliade, 2005: 313-387).

⁴ Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'de cennetteki dört ırmağın kaynağını hayat ağacından aldığı düşünülmektedir (Ögel, 2010: 96).

⁵ Altay halkları yeryüzünün ortasında, dalları Bay Ülgen'in evine doğru yükselen ağaçların en yücenesin bulunduğuna inanırlar (Eliade, 2005: 354).

mistik ilişkiden dolayı Türeyiş efsanelerinde⁶ geçmesi onu Türk mitolojisinin önemli motiflerinden biri hâline getirmiştir. Bununla birlikte Ergun'un ifade ettiği gibi ağaç, Türk dünya algılayışının merkezinde kabul edilen; üç âlemi yani yer altı, yeryüzü ile gökyüzünü birbirine bağlayan dünya düzeninin teminatı (2004: 195) olan evrenin merkezinde yer almaktadır. Ancak Eliade, ağaç imgesinin evreni simgelemenin yanı sıra hayatı, gençliği ve bilgeliği de ifade ettiğini belirtmektedir (1991: 127). Bu sebeple ağacın, insanların hayatında inanca dayalı bir öge olarak kabul edilmesi ve mitoloji dünyalarında çeşitli rollerle bulunmasının yanı sıra insan hayatının temel geçiş noktalarında farklı işlevlerle yer alması onun çok fonksiyonlu yapısını ortaya koymaktadır.

İnanç dünyası ve mitolojiden sosyal hayattaki birçok noktaya kadar kutsal bir mevcudiyeti olduğuna inanılan ağaç, çeşitli değişimlerle Türk boyları arasında muhafaza edilen ortak kültürler içinde yer almaktadır. Söz konusu kültürün varlığını sürdürdüğü coğrafyalardan biri de İran'ın Merkezi⁷ ilidir. Merkezi ilinde gerek geçmişte kutsallığa sahip olup saygı ve korkudan dolayı günümüze kadar bölge halkı arasında anlatılarla da olsa varlığını sürdüren kurumuş, yanmış veya kesilmiş ağaçlar gerekse de bölgede hâlâ var olan kutsal ağaçlar bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmada geçmişten günümüze kadar bölgede bilinen kutsal ağaçlar konu edilecek ve Merkezi ilindeki ağaç kültürünün Türk dünyasındaki ağaç kültürleriyle mukayesesi yapılmaya çalışılacaktır.

Merkezi İli Ağaç Kültürünün Türk Dünyasındaki Yeri

Merkezi bölgesindeki Türkler arasında kutsal kabul edilen ağaçların çoğu buldukları alanda tek olma özellikleri ile ön plandadır. Bu husus da Ergun'un ifade ettiği gibi Türk kültüründe yalnız ağacın tanrısı, tekliği, kutsalı temsil etmesi ve sığınılan (2010: 120) yer olması algısından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple Merkezi bölgesinde, boş veya ıssız bir arazide tek ve büyük olan ağaçlar (sakız), kalın gövdeli ve heybetli ağaçlar (Ney Nebi, çınar), dağ veya tepe başında olan (hirre, ercin, emcek dağı ağaçları) veya bir imamzade⁸ yanında yer alan ağaçlar (Ney Nebi, dağdağan, ercin) kutsal kabul edilmektedir. Ancak istisna olarak Ney Nebi ağaçları, koruluk hâlinde bulunmakta ve kutsal olmaları yönüyle örnekler içinde yer tutmaktadır.

⁶ Ağaçtan türeme ile ilgili inanışlar, başta Uygur Türklerinde olmak üzere (Ögel, 2010: 73-90) Altay, Yakut gibi Kuzey Türklerinde de çok yaygın olarak görülmektedir (Ögel, 1995: 482; Kıyak, 2011: 97-98).

⁷ Merkezi ili, İran'ın batı kısmında yer almaktadır. Bölgenin doğusunda Kum, batısında Hemedan, kuzeyinde Kazvin ve Elburz, kuzeydoğusunda Tahran, güneyinde İsfahan ve Loristan gibi komşu iller bulunmaktadır. Önemli bir Türk nüfusu ihtiva eden Merkezi, İran illeri arasında 1.429.475 nüfusuyla 19. sırada yer almaktadır. Merkezi ilindeki 12 ilçe ve nüfusları ise şu şekildedir. Erak: 591.737, Save: 283.538, Şazend: 117.571, Humeyn: 105.017, Zerendiye: 63.907, Mehellat: 55.342, Hondab: 54.018, Delican: 51.621, Komican: 36.441, Ferahan: 28.994, Tefriş: 24.913, Aştiyan: 16.357 (URL-1).

⁸ İmamzade, On İki İmam neslinden gelenlere verilen bir isim olmakla birlikte imamzadelerin mezarlarının yani türbelerinin olduğu yere de denilmektedir (Dehoda, 1377/1998: 32).

Ağaçların, dağ veya tepe başında olduğu durumlarda dağ kültü ile birlikte kutsal temsil etmesi, Orhun Abidelerinde belirtilen yir-sub inancıyla ilgili bir durumdur ki söz konusu husus gerek Anadolu sahasında gerekse de Merkezi bölgesinde ağaç-dağ kültü birlikteliğiyle ortaya çıkmaktadır. Merkezi’de hirre, ercin ve emcek dağı ağaçları, dağ başında yer alan kutsal ağaçlardandır. Ağaçların dağ başında olması, Türk inanç sisteminde dağın büyüklüğü ve göğe yakınlığı nedeniyle insanoğlu için her zaman değerli olmasından ve tanrının mekânı olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. “Dağın yüksekliği, bir yandan onu dünyevi kötülüklerden uzak tutarken diğer yandan bir merdiven gibi göğe yaklaştırması doğaüstü sırların kaynağına, tanrılara ve meleklerle bir iletişim yolu olarak görülmesine sebep olmuştur. İnanç sisteminde de dağ, ibadet yeri ve ilahi nurun tecelli mekânı olarak kabul edilmektedir” (Vasek Abbasi ve Alipur, 1397/2018: 136).⁹

“Ağaç kültürüyle ilgili dikkati çeken bir başka nokta, aşağı yukarı Orta Asya sahasından Anadolu’ya kadar bu kültürün tespit edildiği her yerde ağaç-evliyâ münasebetine rastlanmasıdır. Radloff, Sibiryâ’daki araştırmaları sırasında çeşitli yerlerde bazı ağaçlar yanında evliya mezarları tespit etmiş ve bunları ağaçlarda mevcut olduğuna inanılan ruhların, Müslüman evliya hüviyetinde şahıslanmış biçimi olarak yorumlamıştı. M. Bazin de, Kuzey İran’daki sünnî ve şîî bölgelerde takdis olunan ağaçlar yanında türbeler bulunduğunu, hemen hemen bütün seyyidlerin kabirlerinin çınar ağaçları dibinde yer aldığını söylemektedir. Ona göre bu durum, ya türbe bulunan yere ağaç dikilmesi geleneğiyle, ya da türbelerin takdis olunan ağaçlar dibine yapılması ile izah edilebilir.” (Ocak, 1983: 92). Dolayısıyla Anadolu coğrafyasında bilhassa ağaç-evliya şekliyle karşımıza çıkan durum, İran sahasında ağaç-seyit ya da ağaç-imamzade şeklinde yer almaktadır. İran’daki Şii inançtan dolayı On İki İmam nesline duyulan saygı ve hürmet beraberinde onların türbeleri etrafında imamzade kültlerini meydana getirmiştir. Bu durum imamzade türbelerinin bulunduğu yerlerin kutsanmasına ve insanlar için bir ziyaretgâh hâlini almasına sebebiyet vermiştir. Bölgede Ney Nebi koruluğundaki on iki ağacın On İki İmam tarafından dikildiğine inanılması, buradaki ağaçların On İki İmam ile sembolleştirilmesine ve kutsal kabul edilmesine neden olmuştur. Ayrıca Ney Nebi koruluğunda iki imamzade türbesinin bulunması ve dağdağan ağacının İmamzade Abdullah Türbesi’nin yanında yer alması ağaç-imamzade ikili kültlerine örnek teşkil etmektedir.

Ağaç-imamzade ikili kültürle Ney Nebi koruluğu, bulunduğu “yere ve ağaçlarına saygı ve kutsallık oluşturur, öyle ki ağaçlar Ney Nebi adıyla tanınır ve çeşitli konularda yerel halkın yaşamlarında önemli bir ibadet yeri hâlini alır” (Resuli, 1397/2018: 45). Dolayısıyla koruluğun hem ibadet yeri olarak kabul görmesi hem de imamzade türbesinin bulunması, günahsız olarak

⁹ İran’ın resmî takvimi Hicri Şemsî takvimdir, bu sebeple tarihlerin anlaşılması için yanına Miladi tarih de eklenmiştir.

kabul edilmelerinden dolayı küçük yaşta vefat eden çocukların buraya defnedilmesine vesile olmuştur. Ayrıca söz konusu ağaçlardan farklı olarak ercin ağacının hem Emir Abdullah İmamzadesi'ne yakın bir yerde olması hem de dağ başında bulunması ağaç-dağ-imamzade üçlü kültürünün bir göstergesidir.

“Kuzey İran'daki Türkmenler, imamzade yakınında bulunan ağaçlara zarar vermenin veya köklerini kesmenin bir felaketle sonuçlanacağını düşünmektedirler” (Tumacniya ve Tavusi, 1385/2006: 5-16). Bu sebeple “imamzade türbeleri çevresindeki yaygın inanışa göre kutsallığından dolayı asla kırılmayan veya yakılmayan yaşlı ağaçlar vardır” (Fariyabi vd., 1397/2018: 221). Aynı durum Anadolu sahasındaki Diyarbakır şehrinde de görülmekte, Sin ve Sidaş (Sindaş) adlı iki kardeşin türbesi çevresinde bulunan ağaçlara dokunulması yasak kabul edilmekte, ağaçların dallarını kıranların öküz gibi böğürerek öleceğine (Kalafat, 1990: 47) inanılmaktadır. Ağaç-imamzade ikili kült anlayışıyla Merkezi bölgesindeki Ney Nebi koruluğunun, dağdağan ve ercin ağaçlarının kutsal kabul edilmesinden dolayı ağaçların gövdesine, dallarına hatta yapraklarına bile zarar vermenin bir felaket getireceği bölge halkının yaygın bir inancıdır.

Bununla birlikte sadece türbe yanında bulunan ağaçlara değil, kutsal kabul edilen ağaçlara da zarar vermek bir nevi yasak olarak kabul edilmektedir. Tanyu'nun ifade ettiği gibi Anadolu sahasında büyük (ulu) ağaçların kesilmesinin bir felaket getireceğine ve ağacı kesen kişilerin de genç yaşta öleceğine (1976: 137), Karaçay-Malkar Türklerinde ise Cangız Terek kutsal ağacına zarar vermenin ölümle neticeleneceğine inanılmaktadır (Ülker, 1991: 738-741). Aynı şekilde Anadolu sahasında Malatya ve çevresinde kutsal ağaçların yakılamaz, zarar verilemez olduğu hatta bunlar çevresinde avlanmanın dahi yasaklandığı, yasaklara uymayanların çarpılabileceği ve ölebileceği (Oymak, 2001: 70-71) düşüncesi bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Çeremisler, Buryatlar, Yakutlar, Başkurtlar, Kazaklar ve Kırgızlar tarafından arazide tek duran ulu ve yaşlı çam, kayın, ardıç, servi ve çınar ağaçlarına kurusalar dahi dokunulmamakta ve ağaçlar kutsal kabul edilmeye devam edilmektedir (Ocak, 1983: 86-87). İran'ın Günbed-i Kavus ilçesinin kuzeydoğusundaki Yankak köyünde, yerel halk tarafından kutsal olduğuna inanılan iki yaşlı ağacın dalları yere düştüğünde dahi dokunulmamakta, dal çürüyüp yok olana kadar orada kalmaktadır (Tumacniya ve Tavusi, 1385/2006: 15). Farklı Türk topluluklarında ağacın kutsal ve değerli kabul edilmesi sebebiyle onlara verilen zararın felaket getireceği anlayışı Merkezi bölgesinde de aynı şekilde bulunmaktadır. Nitekim hirre, çınar, pir ve pirlî kereken gibi ağaçların kesilmesi veya yakılması, bölgede düşmanlıkların ve ölümlerin baş göstermesine sebebiyet vermiş, dolayısıyla bu durum kutsal ağaçlar tarafından gönderilen bir felaket olarak algılanmıştır. Bu düşünce, Ney Nebi ve dağdağan ağacına zarar verildiğinde ağaçlardan kan; çınar ağacına zarar verildiğinde ise gözyaşına benzer bir su akmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple bölgede kutsal kabul edilen ağaçların yanında bulunurken saygı

kurallarına dikkat edilmekte, kutsalların bulunduğu uhrevi ortama uygun davranışlar sergilenmesi beklenmektedir.

Bölgedeki hirre, dağdağan, ercin ve sakız gibi ağaçlar, kutsal olarak kabul görmesine rağmen kesilme, yakılma, sökülme ve kuruma gibi sebeplerle günümüzde varlığını sürdürmemesine rağmen korku ve saygıdan ötürü insanlar tarafından hâlâ anılmaktadır. Ağaçların kutsallıklarının günümüzde de anılması, onların ekseriyetle memoratlar¹⁰ yoluyla sonraki kuşaklara aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Memoratlar, insanlar üzerinde psikolojik olarak bir etki oluşturmakla birlikte memoratların bilhassa toplumun Şii inancından dolayı saygı gösterilen On İki İmam ve çocukları ile ilişkilendirilmesi bu külte olan inancı daha da kuvvetlendirmektedir. Söz konusu memoratlar ekseriyetle Ney Nebi ve pirli kereken ağaçları etrafında sıkça anlatılmaktadır. Ney Nebi ağaçlarının yukarıda ifade edildiği gibi on iki adet olması, ağaçların On İki İmam tarafından dikildiğine inanılması ve birkaç girişime rağmen yakılamaması onlara kutsallık atfedilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte başka bir anlatıda bir hanın zoruyla ağacın dallarını kesen hizmetçinin ağaca yalvararak kendisinin böyle bir isteğinin olmadığını ancak hanın zoruyla gönderildiğini belirttikten sonra han, çeşitli felaketlere uğrar ve olay çocuklarının ölümüyle neticelenir. Ayrıca iki imamzade türbesinin Ney Nebi koruluğunda olması, çeşitli vakitlerde define avcıları tarafından bölgenin kazılmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumun imamzadeleri rahatsız ettiği ve imamzadelerin bölgedeki bazı insanların rüyalarına girdiği şeklinde anlatılmaktadır. Rüyalarda imamzadeler etrafında bir türbe oluşturulması istenmiş, bölge halkının bu duruma yanaşmaması bölgedeki su kaynakları ile ağaçları kuruttuğuna inanılmıştır. Memoratların anlatıldığı bir diğer ağaç ise pirli kereken ağacıdır ki bu ağacın zor zamanlarda bölge halkını koruduğuna dair anlatılar yaygındır.

Kutsal ağaçlara yapılan ziyaretler, ilkbahar ve yaz mevsimleri ile sizdebeder¹¹ ve küle çarşembe¹² özel günlerinde gerçekleştirilmektedir. Yapılan ziyaretler, Eliade'nin ifade ettiği gibi ağacın verimlilik, doğurganlık, talih ve sağlık (2005: 367) gibi hususları sembolize ettiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Merkezi'deki çınar, badem, üzüm, sakız, gül, dağdağan, dişbudak gibi kutsal ağaç türlerine şifa bulmak, çocuk sahibi olmak, mal mülk sahibi olmak, evlenmek, yağmur yağmasını dilemek, doğal ve beşerî sıkıntılardan kurtulmak gibi sebeplerle ziyaretler gerçekleştirilmektedir.

¹⁰ Memorat, "tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâye" (Çobanoğlu, 2003: 22) olarak tanımlanabilir.

¹¹ Sizdebeder, Nevruz Bayramı'ndan sonraki 13. günde yapılan bir ritüeldir. Sizdebeder günü, insanlar aileleri ve akrabalarıyla birlikte doğaya çıkıp öğle yemeklerini yemektedirler. Söz konusu günde genelde bayram için yapılan *göyü* yani tohumlanmış yeşillik akarsulara bırakılır. Sizdebeder gününde oyunlar oynanır, müzikler eşliğinde danslar edilir ve gün, eğlenceli bir şekilde geçirilir.

¹² Farsçada *çaharşenbesuri* denilen gün, aslında Hicri Şemsî yılının son salı akşamıdır. Küle çarşembe gününde insanlar dışarıya çıkıp ateş yakmakta ve ateşin üzerinden atlamaktadır.

Özellikle Ney Nebi koruluğu ziyaret edilirken erkek çocuk dileğinde bulunmak farklı Türk toplulukları arasında yaygın bir ritüeldir. Mesela Kırgız kadınları, kutsal ağaçları ziyaret edip çocuk dileyerek geceyi ağacın yanında geçirirken Yakut kadınları kutsal ağacın altında akboz atının derisi üstünde oturarak yer tanrısına yalvarıp bir çocuk sahibi olmak için dua etmektedir (İnan, 1962a: 17-18; Frazer, 2004a: 165). Özbekistan, Hokand şehri civarında Evliya Tirek ağacı altında çocuğu olmayan kadınlar dua ederler. Aynı durum Beyşehir köylerinin birindeki ihtiyar bir ağacın yanında dua ederek ağacın altına geçip çocuk isteyen köylü kadınlar arasında da görülmektedir (İnan, 1952: 22-29).

Merkezi bölgesindeki kadınların, kutsal bir ağaç yanında dilek dilemesi bir yandan çocuk sahibi olma, diğer yandan da doğacak çocuğun “hastalıklardan hali olur, kötü ruhlardan ve kazalardan uzak kalır” (Eliade, 2005: 364) düşüncesiyle ilgilidir. Bu sebeple bölge halkı, çocukların suççeği ve kızamık gibi hastalıklardan kurtulmaları için dağdağan ağacını ve muhtelif dileklerin kabulü için de emcek dağı ağacını ziyaret etmekte ve onun şifa gücünden faydalanmak için ağacı öpmektedirler. Söz konusu durum Eliade’nin ağaçlara yaklaşmak hatta dokunmak, hayırlıdır, yararlıdır, kuvvetlendiricidir (2005: 364) ifadesindeki öpme pratiğinin büyüsel işlemlerden temas büyüsüyle¹³ bağlantılı olmasından kaynaklanmakta, ağaçtaki kutsal gücün kişiye sirayet etmesi ve şifa vermesiyle istenilen neticeye ulaşılacağına inanılmasıyla ilgili olmaktadır.

Geleneksel Türk dini inanışları içerisinde en köklü ve günümüze ulaşanı kurban geleneğidir. Kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayrılan kurban ibadeti, hangi dine mensup olursa olsun bütün Türk toplulukları tarafından yerine getirilmektedir. Geleneksel Türk dininde *saçı*¹⁴ ile *yalama* adı altında yer alan ağaçlara bez bağlama, bir tür adak ya da kansız kurbandır. Bu inançta, insanlar çeşitli dilek ve isteklerinin yerine gelmesi amacı ile söz konusu bez ve çaputları kutsal ağaçlara bağlamaktadırlar. Burada ağaçlara bağlanılan bezler onu bağlayan kişinin vücudunun bir parçasını sembolize ettiği için onların basit bir bez parçası olduğu anlamına gelmemektedir (Güngör, 2007: 2-5).

Allah’tan çocuk dilemek üzere muhtelif ağaçlara küçük bez salıncakların, beşiklerin asılması (Çoruhlu, 2002: 43) ve bununla aynı işleve sahip olan “kutlu sayılan ağaç ve çalılara paçavra bağlamak âdettir. Bu âdet bütün Türk dünyasında Altaylardan Akdenize kadar uzanan geniş sahada tespit edilmiştir” (İnan, 1962a: 39). Bilhassa eski Türk inancında kutsal ağaçların bir ruha sahip oldukları anlayışının hâkim olması onların çeşitli vakitlerde kurban istemelerini beraberinde getirmiştir. Altaylara göre

¹³ Temas büyüsü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Örnek, 1966: 37).

¹⁴ Saçı, eskiden muhtelif olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan iye ve ruhlara sunulan veya onlar adına, onların rızasını ve yardımını kazanmak için dağıtılan yiyecek, içecek, bez gibi cansız nesnelere verilen isimdir. Saçılar özü itibarıyla bir cins kurban niteliği taşır (Kalafat, 1990: 96).

ruhlar çeşitli zamanlarda insanoğlundan kurban isterler. Hatta ruhlar, kurban sunmayanlara zarar verirler. İnanca göre kanaatkâr oldukları düşünülen ruhların, bir bez parçası, bir tutam at kılı, hatta kurban niyetiyle atılan bir taşla bile tatmin olabilmesi mümkündür. Ruhların en çok beğendikleri kurban (armağan) ise bez parçalarıdır (İnan, 1962a: 40). Söz konusu inanış, Başkurtlar, Özbekler (İnan, 1952: 22-23, 28; Tanyu, 1976: 132) ve Anadolu sahasındaki Türklerde ağaçlara çaput bağlama şeklindeki (Ocak, 1983: 91) Tacin Tuvalılar arasında yüksek zirvelerde bitmiş gür budaklı, seyrek yerleşmiş sedir ya da köknar taygasında, kutlu ağaçlara bez parçaları ile at kılı bağlama şeklindedir (Ergun, 2010: 117). İran'da imamzade türbelerinin yanında bulunan kutsal ağaçların dallarına yüzük, tespih, çengelli iğne, kilit gibi nesnelere birlikte çoğunlukla yeşil veya başka renkli bez parçaları asılmaktadır (Fariyabi vd., 1397/2018: 221). Ancak İran'ın Merkezi bölgesinde halı ipi, elbise ipi ve kadınlar tarafından eşarp ile saç teli de dileklerinin kabul olması amacıyla kutsal ağaçlara bağlanmaktadır. Bölgedeki kutsal ağaçlardan hirre, pir, dir ve sakız ağaçlarına bez; dağdağan ağacına bez ve ip; ercin ağacına bez, saç teli ve ip; üzüm ağacına bez ve saç teli; emcek dağı ağacına bez ve eşarp; pirli kereken ağacına ise yeşil ve siyah renkli bez parçaları ile birlikte halı ipi bağlanmaktadır. Ancak ercin ağacına kızlar saç tellerini, erkekler ise elbiselerinden kopardıkları ipleri; üzüm ağacına da dilekler dilendikten sonra erkekler bez, kızlar ise saç telini bağlamaktadırlar. Ağaca saç tellerinin bağlanması *tük bağlamah*, saç dışındaki bir nesnenin bağlanması ise *dehil bağlamah* olarak adlandırılır.

Merkezi'deki kutsal emcek dağı ağacından dilenen dileklerin kabul olması durumunda ağaca bağlanan bez ve eşarbin kendi kendine çözüleceğine inanılmaktadır. Pirli kereken ağacındaki durum ise bağlanan yeşil ve siyah renkli bez parçaları ile ipler, dileklerin kabul olması hâlinde insanlar tarafından açılır. Kutsal ağaçlara bağlanan nesnelere açılması, kısmetlerinin açılması yani olumsuz durumun olumlu duruma dönüşümüyle açıklanmaktadır. Kutsal ağaç dallarına bağlanan nesnelere nasıl ki birer adak veya kansız kurban olarak addediliyorsa bölgedeki çırağ yakma geleneği¹⁵ de adak ya da kansız kurban olarak aynı işlevi taşımaktadır.

Anadolu sahasında türbelerin yanında yakılan mum yakma geleneğiyle (Tanyu, 1961: 164) aynı işlevi taşıyan çırağ, Ney Nebi koruluğuna dilekler dilendikten sonra ağaçlar altına konulmaktadır. Aslında İnan'ın ifade ettiği gibi bu geleneğin, ölümlerin mezarlarında yahut öldükleri yerde mum veya ateş yakmanın kansız kurban sayılmasından ötürü (1962a: 42) Ney Nebi koruluğunda bulunan iki imamzade türbesinden de kaynaklı olabileceği düşünülebilir.

¹⁵ Müslüman Türklere bu eski âdetin Hristiyanların mezarlarında ve mezar taşlarında meşale yakma geleneğinden geçmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca eski Türk Şamanlığında çok önemli bir kült olan ateş kültü hatıraları bu âdetin Türkler arasında yayılmasına yardım etmiştir (İnan, 1962b: 181-182).

Eski Türk geleneklerinden bez bağlama, mum yakma nasıl ki birer kansız kurban örneği ise aynı şekilde kutsal ağaçlardan dilenen dileklerin kabul olmasından sonra dağıtılan fetir¹⁶, kesme¹⁷, aş, çay da birer kansız kurban örneğidir. Bu bağlamda kansız kurban olarak Merkezi bölgesinde sakız ve pirlı kereken ağaçları yanında aş; Ney Nebi ve hirre ağaçları yanında fetir; pir ağacı yanında süt aşı¹⁸ ve fetir; dağdağan ağacı yanında ise fetir ve kesme adağı yapılmaktadır.

Türk kültüründe kansız kurbanla birlikte en yaygın inanışlardan biri de kanlı kurban geleneğidir. “Türkler, ata ruhlarını, muhtelif fonksiyonları yüklenen iyeleri, Tengri’yi memnun etmek, onun rızasını kazanmak, yardımını sağlamak, isteklerini ona kabul ettirmek için kurban keserler” (Kalafat, 1990: 95). Önceleri ruhlar için kesilen kurbanlar, günümüzde şükran ve kefaret kurbanlarına dönüşmüştür. Tanrı rızası için bu kurbanların etleri komşulara dağıtılmakta ya da kurban sahibi tarafından pişirilerek muhtelif yerlerde insanlara ikram edilmektedir (Güngör, 2007: 3-4). Farklı Türk coğrafyalarında olduğu gibi Merkezi bölgesinde de dileklerin kabul olmasından sonra Ney Nebi, hirre ve dağdağan ağaçları yanında ekseriyetle küçükbaş adak kurbanlar kesilir ve kurbanların etiyle hazırlanan yemekler ağaç etrafında bulunan insanlara dağıtılır. Bununla birlikte dağdağan ağacının yanında ailelerin maddi durumlarına bağlı olarak küçükbaş hayvan yerine horoz da kesilebilmektedir.

Kutsal ağaçların hastalık, nazar ve kötü ruhlardan korunma amaçlı çeşitli ritüellerde kullanılması hem Anadolu sahasında hem de İran sahasında görülmektedir. Anadolu sahasında Konya ve Beyşehir gibi bölgelerde kutsal bir ağacın omuzda nazarlık olarak taşındığı (Tanyu, 1976: 138) ve iğde ağacının çocukları hastalıktan ve tehlikelerden koruduğu şeklindeki inanışlar bulunmaktadır. Yine aynı amaçla bebeklerin elbiselerinin omuz kısımlarına nazar boncuğu ile birlikte iğde ağacının on, on beş santim uzunluğunda bir parçası veya iğde çekirdekleri dikilir (Korkmaz, 2003: 108-109).

İran sahasında ise kutsal kabul edilen dağdağan ağacının dalları, Kuzey İran’daki Türkmenlerde (Tumacniya ve Tavusi, 1385/2006: 15-16) ve Merkezi bölgesinde Halaç Türklerinde dileklerin kabul olup dünyaya gelen çocukları kötü ruhlardan uzak tutma uygulamalarında kullanılmaktadır. Söz konusu uygulama bilhassa Merkezi’de yaşayan Halaç Türkleri arasında yaygındır. Halaç Türkleri, kutsal dağdağan ağacından kestikleri iki, üç santimlik ince dalları kelebek şeklinde bir kolye yaparak onu yeni doğan çocukların boyunlarına asarlar veya elbiselerine iştirirler. Bu yolla kutsal ağacın; çocukları al, şeytan, cin, kötü ruh, hastalık ile

¹⁶ Un, su, süt, şeker, az miktar yağ ve mayayla yapılan hamurun tandırda pişirilmesiyle elde edilen tatlı bir yiyecektir.

¹⁷ Buğday unundan yapılan şekerli hamurun yağda kızartılmasıyla elde edilen bir tatlı türüdür.

¹⁸ Buğdayın önce suda pişirilip ardından güneşin önünde kurutulmuş hâline *petle* adı verilir. Bir gün suda bekletilen petleyle süt ve zerdeçalın karışımıyla elde edilen bir çorbadır.

uğursuzluktan koruyacağına ve uğur getireceğine inanılır. Yeni doğan çocukların dışında hayvancılıkla uğraşan çiftçiler de hayvanlarını kötü ruhlardan ve nazardan korumak için iki, üç santimlik aynı ağaç dallarının iki yanına mavi boncuklar ekleyip kolye şeklinde hayvanların boyunlarına asarlar. Bölgede rastlanan bir başka uygulama ise nazar duasının yazılı olduğu mavi taşların ya da firuze taşlarının iki yanına ağaç dallarının eklenmesiyle yapılan kolyelerin hayvanların boyunlarına takılmasıdır. Dolayısıyla yukarıda ağaçları öpme uygulamasında izah edildiği gibi kutsal ağaç dallarının yeni doğan bebeklere takılması/iliştirilmesi ve hayvanların boynuna takılması yine temas büyüyle, temasın kutsal gücünün hissedilmesiyle açıklanabilir. Söz konusu uygulamaların bölgedeki halk hekimliğiyle de bağlantısının olduğu görülmektedir.

Sosyal hayatın birçok noktasında çeşitli inanışlar şeklinde yer alan kutsal ağaçlardan dağdağan ve Ney Nebi ağaçları, bölge halkının yeminlerine de konu olmuştur. Bölge halkı, yeminlerde kendileri için önemli ve kutsal olan ağaç üzerine *Ney Nebi'ye and olsun* şeklinde yemin etmektedirler.

Merkezi İli Ağaç Kültü Örnekleri

1. Dağdağan Ağacı

Dağdağan ağacı, Ferahan ilçesinin Ferdeğan köyünde bulunur. Geniş bir gövdeye sahip olan kutsal ağaç, bölgedeki İmamzade Abdullah Türbesi yanında yer alır. Kutsal ağaca, yıl boyunca bölge halkı tarafından ziyaretler gerçekleştirilir. Geçmişte insanlar, türbeden ziyade kutsal ağaç ziyareti için buraya gelir ve dileklerini dileyerek ağaca bir bez veya ip bağlardı. Bölge halkı, çocukların hastalıklardan kurtulmaları için kutsal ağaca başvurur ve kutsal ağacı gizlice öperler. İnsanlar, sağlık veya diğer dileklerinin kabul olması durumunda adanan kurbanları keser ve dağıtırlar. Kanlı kurbanların dışında yine fetir ve kesme de insanlar tarafından ağaç yanında dağıtılır. Bazen insanların günlük hayatta karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelebilmek için horoz da kestikleri olmuştur (KK-1, KK-2).

Bölge halkının inanışına göre bu ağaca zarar verildiğinde veya bir dalı kırıldığında kana benzer kırmızı renkli bir sıvının ağaçtan aktığı ifade edilir. Dolayısıyla halk nazarında ağacın kan ağladığı düşünülür. Bu durumda ağaca zarar veren kişinin kargışlanacağına, hayırlı bir gün görmeyeceğine ve hatta ölebileceğine inanılır. Bu sebeple bölge halkı tarafından ağacın kurumuş dallarına dahi dokunmaya çekinilir (KK-1).

Telhap bölgesindeki Halaç Türkleri, kutsal olmasından dolayı ağacın ince dallarından bir kolye yaparak kolyeyi yeni doğan çocukların boyunlarına asar veya elbiselerine iliştirir. Ayrıca yeni doğan çocukların dışında hayvanların da boyunlarına aynı ağaç dallarının iki yanına mavi boncuklar eklenerek bir kolye yapılıp asılır (KK-1, KK-2). Henecin bölgesinde ise nazar duasının yazıldığı mavi taşların veya firuze taşlarının yanına ağaç dallarının eklenmesiyle yapılan kolyeler hayvanlara takılır (KK-2).

Bölgenin sosyal hayatı içinde önemli bir işleve sahip olan dağdağan ağacı, üzerine yemin edilen bir kutsallığa sahip olmasına rağmen yaklaşık 30-35 yıl önce belli olmayan bir sebeple kesilmiştir (KK-1).

2. Pir Ağacı

Pir ağacı, Ferahan ilçesinin Dervişan köyünde bulunur. İlkbahar ve yaz mevsimlerinde özellikle de mayıs ayının son günlerinde kadınlar tarafından ziyaret edilen kutsal bir badem ağacıdır. Ziyarette bulunan kadınlar, çeşitli dilekler diler ve dileklerinin kabul olması için ağaca bez parçaları bağlarlar. Dileklerin kabulü durumunda ise süt aşı ve fetir yapıp dağıtırlar. Bölgede bu ağaç kutsal kabul edildiği için dallarına ve yapraklarına zarar vermenin felaket getireceğine inanılır (KK-3, KK-4).

3. Ercin Ağacı

Ercin ağacı, Ferahan ilçesinin Ferdeğan köyünde bulunur. Köydeki Emir Abdullah İmamzadesi'nin güneybatısındaki dağ zirvesinde yer alan ve kutsal olduğuna inanılan bir badem ağacıdır. İnsanlar tarafından sizdebeder ve küle çarşembe günleri ziyaret edilir. Ziyaretler esnasında dilekler dilenir, ardından kızlar saç tellerinden bir kısmını, erkekler ise elbiselerinden kopardıkları bir ipi ağaca bağlar. Ağaç, bölgede kutsal kabul edilmesine rağmen 6-7 yıl önce yerinden sökülüştür (KK-2).

4. Üzüm Ağacı

Üzüm ağacı, Ferahan ilçesinin Henecin bölgesinde bulunur. Geçmişte insanlar, küle çarşembe günü üzüm bahçelerinin yer aldığı *dolu duvar* ismindeki yerde toplanıp bir sonraki küle çarşembe gününe kadar hastalık ve belalardan korunmak için dilek dilerdi. Gerek geçmişte gerekse de günümüzde küle çarşembe günlerinde bölge halkından erkekler dileklerini dilerken ağaca bez, kızlar ise birkaç saç telini bağlar (KK-2).

5. Dir Ağacı

Dir ağacı, Ferahan ilçesinin Çakır köyünde bulunur. İnsanların küle çarşembe günü dileklerini dilemek için gittiği kutsal bir gül ağacıdır. Genellikle çocuk sahibi olmak, evlenmek, hastalıklara şifa bulmak ve zengin olmak gibi dileklerle ağacı ziyaret eden bölge halkı, dileklerini dileyip bez bağladıktan sonra Allah'tan bu ağacın çiçek açacağı vakte kadar gönüllerindeki arzulara ulaşmalarını dilerler (KK-5).

6. Ney Nebi, Neh Nebi, Ney Neba Ağacı

Ney Nebi, Neh Nebi ve Ney Neba gibi şekillerde adlandırılan koruluk, Komican ilçesinin Humarbağı köyünde bulunur. Dişbudak türünde olan ağaçlar, bölge halkı tarafından kutsal kabul edilir. Kuraklık, çocuk özellikle de erkek çocuk sahibi olamama gibi birçok doğal veya beşerî sıkıntılarının son bulması için duaların edildiği, dileklerin dilendiği bir yerdir. Dileklerin kabul olması durumunda gerek adak kurbanlar kesilir gerekse de aş, çay gibi yiyecek ve içecekler dağıtılır. Ayrıca yapılan yemeklere bölgenin aksakalları da davet edilir (KK-6, KK-7, KK-8, KK-9).

Bölge halkı tarafından korulukta, imamzade türbelerinin bulunması sebebiyle bu ağaçların tanrı tarafından korunduğuna inanılmaktadır. Dolayısıyla ağacın dallarına zarar vermenin bir tür uğursuzluk getireceğine, ayrıca ağaca zarar verilen yerden kana benzer bir sıvının akacağına inanılır. Bu da halk tarafından ağacın kanlı gözyaşları döktüğü şeklinde yorumlanır. Ancak ağacın kurumuş veya kendiliğinden kopmuş dallarını kullanmak yasak değildir (KK-6, KK-7).

Ney Nebi koruluğundaki ağaçlar, toplam on iki adettir. Bu on iki ağacın her birinin On İki İmam tarafından buraya dikildiğine ve bu ağaçların bir tanesinin diğerlerinden farklı olduğuna inanılır (KK-9). Anlatılan bir memorata¹⁹ göre geçmişte köylüler, tandırı yakmak için tarlalara gidip *verek* adlı bir bitki toplardı. Bir gün topladıkları bitkileri tandıra koyarken tandırda küçük bir ağaç görürler. Ancak ona rağmen bitkileri ve o farklı ağacı yakarlar. Ertesi gün yine kürsü²⁰ altında olan tandırı yakmak için uğraştıklarında bir önceki gün yaktıkları ağacı görürler. Yine onu yakmaya çalışırlar. Günlerden bir gün ağaç, tandırdan dışarıya çıkıp kürsüyü üstünden atar. Halk, birkaç yakma girişimine rağmen ağacın hâlâ canlı olduğunu görünce onun kutsal olduğuna inanır (KK-6, KK-8).

Ney Nebi ağacı hakkında anlatılan bir diğer memoratta ise bir gün bir han, afyon kullanmak için bir hizmetçisini Ney Nebi ağaçlarının olduğu yere gönderip birkaç ağaç dalını kesip getirmesini emreder. Hizmetçi, bu bölgedeki ağaçların kutsal olduğunu hanına açıklamasına rağmen han, ikinci defa emrini tekrarlar. Bunun üzerine hizmetçi, hanı tarafından zorla gönderildiğini ağaçlara anlatır. Hizmetçi, “erz olsun sana and verrem ey şah-ı Ney Nebi, ağam yollayıp senden kırım bir tir [dal], menden işin olmasın, ağamıyan özün bil” diye ağaca seslenir ve ağacın dallarını kırarak getirir (KK-8). Ama ağacın dallarını kırdığı zaman ağaçtan kana benzeyen bir sıvı akmaya başlar. Bu olaydan sonra hanın hayatında ağır musibetler baş gösterir ve çocukları vefat eder (KK-9).

İnanışa göre kutsal ağaçların olduğu bölgeye On İki İmam’dan birinin ölen kızı ve oğlu defnedilir. Bu nedenle koruluğa, günahsız olduklarına inanıldığı için ölen küçük çocuklar gömülür (KK-6, KK-8, KK-9). Bu durumla bağlantılı olarak kutsal ağaçlarla ilgili anlatılan diğer bir memoratta ise bir gün birileri hazine bulmak amacıyla Ney Nebi ağaçlarının altını kazmaya başlar. Hüseyin Veneki’nin babasının rüyasına imamzadenin iki çocuğu çıplak bir şekilde girer ve “insanlar neden bizi incitiyorlar” diye sorup “biz iki çıplak çocuk, insanların yaptıklarından dolayı kabirden çıkmak zorunda kaldık” der. Hüseyin Veneki’nin babası, uykudan uyandıktan sonra söz konusu define avcılarını bulup evlerine gider. Onlara, rüyasına imam çocuklarının girdiğini ve kendilerini şikâyet ettiğini izah eder. Yaşlı adam,

¹⁹ Ney Nebi ağacı hakkında anlatılan farklı memoratlar için bk. (Resuli, 1397/2018: 39-46).

²⁰ Bölge halkı, geçmişte yerin altında olan tandırlarda ekmek yaptıktan sonra tandır üzerine kürsü kurar, kürsünün de üstüne bir yorgan atarak sıcak havanın insanları ısıtmasını sağlardı.

kutsal ağaçlar yanında kazı yapmamaları gerektiği konusunda define avcılarını uyarır. Bunun üzerine insanlar bir daha kazıya devam etmezler (KK-9).

Bölgedeki Ney Nebi koruluğunun kutsal kabul edilmesi sebebiyle dilekler esnasında ağaçların altına ırağ konulmaktadır. Yine aynı sebepten ötürü ağaçlar, “Ney Nebi’ye and olsun” şeklinde halkın yeminlerinde geçmektedir. Bu ağaç topluluğundan biri, bölgede Hacı Ali adında bir kişinin bahçesinde ve sonraları ağaç, adamın rüyasına girer. Rüyada ağaç, kendisinin bir kız olduğunu ve kendisinin etrafında bir türbe yapılmasını söyler. Ancak rüyada söylenen bu durumun gerçekleştirilmemesi sebebiyle zamanla köyün kehrizi ile on iki ağaın kuruluğuna inanılır (KK-6, KK-8).

7. Hirre Ağacı

Hirre ağacı, Komican ilçesinin Tekye köyünde bulunur. Hirre ağacı, dağ yamacında bulunur ve meşeye benzer. Kutsal olduğuna inanıldığı için ağaçtan herhangi bir dal veya yaprağın koparılması hoş karşılanmaz. Buraya yaz aylarında özellikle çocuk sahibi olmak isteyen ve farklı dilekleri olanlar ziyaret eder. İnsanlar, dileklerini diledikten sonra ağaca bir parça bez bağlarlar. Dileklerin kabul olması durumunda ise adak kurbanlar kesilir ve yemek yapılarak dağıtılır. Adak kurbanın dışında sadece fetir dağıtan da olmaktadır. Ağaç, bölgedeki bazı kişiler tarafından altında hazine olduğu düşünceyle yaklaşık 10 yıl önce yakılmıştır (KK-10, KK-11).

8. ınar Ağacı

ınar ağacı, Komican ilçesinin Enar Mahallesi’nde bulunur. Enar Camisi’nin karşısında bulunan gövdesi geniş ve kutsal olduğuna inanılan bir ağaçtır. Ağaç, fidanken bir kadın tarafından koruma altına alınır ve Hz. Abbas’a vakfedilir. Ağacın topraktan bir buçuk metre yükseklikteki yerinden bilinmeyen bir sebeple kırıldığı ve sonradan kırılan noktadan sürekli su akmaya bağladığı ifade edilir. Kutsal olduğuna inanıldığı için ağaca zarar vermenin bir tür yasak olduğu ve zarar verenin felakete uğrayacağı düşünülür. Ancak bu inanca rağmen ağaç kesilir ve bölgede daha sonra kavgalar, dıőmanlıklar ve ölümler bağ gösterir (KK-12, KK-13).

9. Emcek Dağı Ağacı

Emcek dağı ağacı, Tefriş ilçesinde bulunur. Ağaç, bölgedeki Emcek Dağı’nda yer alır. Bölgede kutsal kabul edildiği için insanlar tarafından dilek dilendikten sonra ağaç öpülür, ağaca bez parçaları ile baőörtüsü bağlanır. Dileklerin kabul olması durumundan ağaca bağlanan bez parçaları ile baőörtünün kendi kendine çözüleceğine inanılır (KK-11).

10. Sakız Ağacı

Sakız ağacı, Tefriş ilçesinin Heftiyan köyünde bulunur. Kendi bölgesindeki tek ağaç olması sebebiyle kutsal kabul edilen bir dilek ağacıdır. Dileklerin kabul olması için insanlar tarafından ağaca bez parçaları bağlanır. Dileklerin kabul olması durumunda ise kutsal ağaç yanında aş yapılıp dağıtılır. Ancak bölgedeki kutsal ağaç, bir süre önce kurumuştur (KK-14).

11. Pirli Kereken Ağacı

Pirli Kereken ağacı, Aştiyan ilçesinin Beharestan ile Serehrud köyleri arasında yer alır. Bölgede çiftçilikle uğraşan Halaç Türkleri tarafından işlerin daha az olduğu yaz aylarında ziyaret edilen kutsal ağaç, insanların çocuk sahibi olmak, evlenmek ve hastalıklara şifa bulmak gibi dileklerle başvurduğu bir yerdir. İnsanlar, dileklerin kabul olması için ağaca yeşil ve siyah renkli bez parçaları ile birlikte halı ipi bağlamaktadır. Dilekleri kabul olduktan sonra bez parçalarını ve ipleri açıp adaklarını adarlar. Daha sonra da aş pişirip dağıtırlar. Ağacın gövdesine veya dallarına zarar vermenin bir tür yasak olduğu, aksi takdirde türlü felaketlerle karşılaşacağı düşünülür. Geçmişe oranla günümüzdeki ziyaretler azalmıştır (KK-15).

Ağacın kutsal olması ile ilgili bölgede anlatılan bir memoratta Beharestan köyünden bir çoban, ilkbaharda köylülerin koyunlarını otlatmak için bu ağaç yanında bulunan Kenber Ali Kenati isimindeki bir kehrizin yanına gider. Hayvanlar otlandığı sırada bölgede çok şiddetli bir yağmur yağar ve sel meydana gelir. Bu sırada çoban, korkarak Allah'a "Ey Allah'ım bu hayvanlar bana emanet edildi. Bana emanet edilen bu hayvanları sen koru!" der. Bu duadan sonra hayvanlarıyla dağın yamacında bulunan pirli kereken ağacına doğru gidip ağacın altına sığınır. Ardından yağmur kesilir ve hayvanlar tehlikeden kurtulur. Bölge halkı, çobanın Allah'a yakarması ve hayvanlarını Allah'ın inayetiyle pirli kereken ağacının koruduğuna inandıkları için ağacı kutsal kabul ederler (KK-15).

Sonuç

Bütüncül bir anlayışla bakıldığında Türk toplulukları arasındaki ağaç kültürü, eski Türk inanışlarının bir devamı olarak günümüzde de varlığını sürdürmektedir. İran'ın Merkezi bölgesindeki Türkler arasında varlığı tespit edilen ağaç kültürünün ortaya konduğu araştırmada, ağaç kültürünün Türk dünyasındaki yeri bölge özelinde ele alınmış ve kutsal ağaç örnekleri ile ağaç etrafında yapılan uygulama ve pratikler incelenmiştir.

Bölge Türkleri arasındaki ağaç kültürü, hem ağaç-dağ-imamzade üçlü kültürleri hem ağaç-dağ ikili kültürleri hem de boş arazide tek başına bulunması gibi sebeplerle kutsal kabul edilmiştir. Ayrıca ağaç kültürü etrafında geliştirilen anlatıların geçmişten günümüze aktarılması kutsal ağaçların yeni nesiller üzerinde de etki bırakmasına neden olmuştur. Bölgede ağaçların kutsal kabul edilmesinden dolayı ağaçlara zarar vermenin felaket getireceğine inanılması, dileklerin kabulünden sonra kanlı kurban ve bez, çırağ, yiyecek gibi kansız kurbanların sunulması, ağaçlar etrafında şifa, evlilik, mal mülk, yağmur gibi dileklerin dilenmesi yönüyle farklı coğrafyalardaki Türk topluluklarıyla benzerlikler taşıdığı ifade edilebilir. Bölgede dilekler dilenirken birer kansız kurban örneği olan bez, eşarp, elbise veya halı ipinin bağlandığı görülmüştür. Ancak dileklerin kabulü için ağaca kızlar tarafından saç tellerinin bağlanması bölgeye has geleneklerden biridir. Ayrıca ince ağaç dallarının kötü ruhlardan, hastalıklardan ve nazarlardan korumak amacıyla hayvanların boyunlarına ve yeni doğmuş

bebeklerin elbiselerine iştirildiği veya boyunlarına asıldığı görülmektedir. Dolayısıyla ağaç kültürünün bölgede hem temas büyüğü pratiklerinde hem de halk hekimliğinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Merkezi bölgesindeki ağaçlara bez gibi çeşitli nesnelere asılması, yanında çırağ yakılması, bir ruha sahip olduğu düşüncesiyle ağaç etrafında saygıyla hareket edilmesi gibi ritüellerin İslamiyet'ten önceki inanç sistemlerinin bir devamı olarak sürdürüldüğünü göstermektedir. Ancak eski Türk inancına ait ritüellerin yanı sıra çeşitli ağaçların ibadet yeri olarak görülüp ibadet için kullanılması ve tanrıya duaların edildiği yerler olarak kabul edilmesi hem eski Türk inançlarının hem de İslami uygulamaların iç içe geçtiğini işaret etmektedir. Dolayısıyla söz konusu durum eski Türk inanışları içinde önemli bir mevkiye sahip olan bu kültürlerin, İslamiyet'te de varmış gibi algılanmasına ve İslami bir öge olduğuna inanılmasına sebebiyet vermiştir.

Türk topluluklarının yaşadığı coğrafyalarda varlığını koruyan ağaç kültürünün İran'ın Merkezi bölgesinde de bulunduğu, uygulama ve pratikler yönüyle benzerlikler göstermekle birlikte bölgeye has özellikleri de muhtevasında taşıdığı incelemeler neticesinde görülmektedir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk halk kültüründe memoratlar ve halk inançları*. Ankara: Akçağ.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk mitolojisinin anahatları*. İstanbul: Kabcacı.
- Dehhoda, A. E. (1377/1998). *Logetname-ye dehoda*. Tehran: Moessese-ye Entesarat ve Çap-e Daneşgah-e Tehran.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı*. (çev.: M. Ali Kılıçbay), Ankara: Gece.
- Eliade, M. (2005). *Dinler tarihi (inançlar ve ibadetlerin morfolojisi)*. (çev.: Mustafa Ünal), Konya: Serhat.
- Ergun, P. (2004). *Türk kültüründe ağaç kültürü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Ergun, P. (2010). Türk kültüründe ruhlar ve orman kültürü. *Millî Folklor*, 87, 113-121.
- Fariyabi, Y. - Bersem, M. - Emiranipur, M. (1397/2018). Berresi-ye sahtar-e ayini ve esatiri-ye gademgah der Ciruft. *Mecelle-ye Motaleat-e İrani*, 33, 215-233.
- Frazer, J. G. (2004a). *Altın dal büyü ve din üzerine bir çalışma*. (çev.: Mehmet H. Doğan), İstanbul: Yapı Kredi.
- Frazer, J. G. (2004b). *Altın dal dinin ve folklorun kökleri I*. (çev.: Mehmet H. Doğan), İstanbul: Payel.
- Güngör, H. (2007). Geleneksel Türk dininden Anadolu'ya taşınanlar, *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni*, 1-6.
- İnan, A. (1952). Müslüman Türklerde Şamanizm kalıntıları. *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, IV, 19-30.
- İnan, A. (1962a). *Hurâfeler ve menşeleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

- İnan, A. (1962b). Türbelere paçavra bağlama ve mum yakma hurâfelerinin menşei. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 1961, 180-182.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kalafat, Y. (1990). *Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Kıyak, A. (2011). Geleneksel Türk dininde ağaç kültü-Elazığ örneği-. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 91-104.
- Korkmaz, Z. (2003). Türk kültüründeki ağaç kültürünün İslâmi devirlerdeki devamı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 51, 99-110.
- Ocak, A. Y. (1983). *Bektaşî menâkıbnâmelerinde İslâm öncesi inanç motifleri*. İstanbul: Enderun.
- Oymak, İ. (2001). Eski Türk inanışlarında ağaç kültürünün Malatya'daki izleri. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 55-74.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) II. cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) I. cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Örnek, S. V. (1966). *Sivas ve çevresinde hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili bâtil inançların ve büyüsel işlemlerin etnolojik tetkiki*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Resuli, A. (1397/2018). Humarbağı ve berhi ez adab ve rosun ve baverha-ye an. *Elbilimi*, 100, 39-46.
- Tanyu, H. (1961). Ankara'da adakla ilgili sözler ve adaklar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1-4), 153-188.
- Tanyu, H. (1976). Türklerde ağaçla ilgili inanışlar. *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, 1975, 129-142.
- Tekin, T. (1998). *Orhon yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk*. İstanbul: Simurg.
- Tumacniya, C. - Tavusi, M. (1385/2006). Neş-e dereht-e zendegi der ferşha-ye Torkemeni (ba tekid ber nokuş-e dereht der ferheng-e Eslami ve temeddonha-ye bastani). *Golcam*, 4 (5), 11-24.
- Ülker, H. (1991). Karaçay-Malkar Türklerinde ağaç kültü. *Türk Kültürü*, 344, 735-742.
- Vasek Abbasi, A. - Alipur, İ. (1397/2018). Ez Elborz ta Kaf: berresi-ye tetbiki-ye do reştekuh-e osturei. *Kohenname-ye Edeb-e Parsi*, 9 (2), 135-154.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: <https://www.amar.org.ir/> (Erişim: 10.10.2022).

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Ali Asker Cemrasi, Merkezi 1964, Yüksek Lisans Mezunu. (Görüşme: 07.04.2019)

KK-2: Hasan Şehbazi, Merkezi 1974, Ön Lisans Mezunu. (Görüşme: 10.10.2019)

KK-3: Muhammed Ellame Ecved, Merkezi 1953, Okuma yazma yok. (Görüşme: 03.04.2019)

KK-4: Ali Ekber Derhah, Merkezi 1954, Okuma yazma yok. (Görüşme: 19.03.2019)

KK-5: Kurban Ortegoli, Merkezi 1962, 3. sınıfa kadar. (Görüşme: 06.04.2019)

- KK-6: Mehdi Rebi, Merkezi 1945, Okuma yazma yok. (Görüşme: 03.04.2019)
KK-7: Müslüm Rebi, Merkezi 1953, Okuma yazma yok. (Görüşme: 16.03.2019)
KK-8: Recep Resuli, Merkezi 1943, Okuma yazma yok. (Görüşme: 03.04.2019)
KK-9: Hüseyin Veneki, Merkezi 1964, Okuma yazma yok. (Görüşme: 02.04.2019)
KK-10: Ali Asker Tekyei, Merkezi 1964, Okuma yazma var. (Görüşme: 16.03.2019)
KK-11: Semed Şemşiri, Merkezi 1966, İlkokul Mezunu. (Görüşme: 05.04.2019)
KK-12: Mahmut Enari, Merkezi 1937, Okuma yazma yok. (Görüşme: 18.03.2019)
KK-13: Sultan Ali Enari, Merkezi 1940, Okuma yazma yok. (Görüşme: 26.02.2019)
KK-14: Faez Mohebbi, Merkezi 1979, İlkokul Mezunu. (Görüşme: 04.04.2019)
KK-15: Teyyebe Erebol, Merkezi 1966, Ön Lisans Mezunu. (Görüşme: 05.04.2019)

Fotoğraflar²¹

Pirli Kereken Ağacı

Hirre Ağacı

²¹ Fotoğraflar Faruk Gün ve İhsan Kasımhanı Özel Arşivinden alınmıştır.

Üzüm Ağacına Bağlanan İp

Üzüm Ağacına Bağlanan Saç Teli

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*

Katkı Oranı Beyanı/Author Contributions: Sözlü kaynaklardan alınan veriler İhsan Kasımhane tarafından derlenmiştir. Çalışmanın literatür taraması, kaynakların okunması ve sözlü kaynaklardan derlenen malzemelerin deşifre edilerek ana çalışmanın ortaya konması Dr. Faruk Gün tarafından yapılmıştır. / *Data from oral sources were compiled by İhsan Kasımhane. Reviewing the literature, reading the sources related to the study, deciphering the materials compiled from the oral sources, revealing the results of the study were carried out by Ph.D. Faruk Gün.*